

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

GRAIN SA
GRAAN SA

HLAKOLA
2015

Tjhebokakaretso e kgutshwanyane diporeising tsa poone ya selehae

Ka kakaretso temo ke kgwebo e se nang bonnete, e fupereng dikotsi. Balemi ba shebane le diphephetso tse ngata, ho tloha ho tse kenngwang mobung, maemo a lehodimo, kuno ya dijothollo, kotulo ya dihlahiswa le thekiso ya tsona ka ditheko tse se nang leeme. Afrika Borwa e hlahisa dihlahiswa tse ngata, empa Lengolo lena le tsepamisa maikutlo pooneng, haholoholo dintlheng tsa sehlooho tse amanang le theko ya poone. Sehlooho sena se sa tswa tsona thahasello, haholoholo ka mora mehato e phahameng ya poreisi ya poone e ileng ya fihlellwa pakeng tsa Pudungwana 2013 le Hlakola 2014.

Ho teng dintlha tse mmalwa tse amang poreisi ya poone, empa dintlha tsa motheho ke maemo a lehodimo a selehae, phepelo le tlhoko, sekgahla sa phapanyetsano (ke hore boleng ba Ranta ya Afrika Borwa papisong le Dolara ya Amerika), le diporeisi tsa Lekgotla la Kgwebo la Chicago (*Chicago Board of Trade (CBOT)*). Ka kakaretso, dintlha tsona di laola diporeisi tsa poone letsatsi le letsatsi. Le ha ho le jwalo, sekgahla sa tsona ha se ka mehla se dulang se le jwalo. Mohlala o haufi ke hore; pakeng tsa Mphalane le Hlakola selemo le selemo, ho ritisa ha poreisi ya poone ya mona lapeng ka kakaretso ho laolwa haholoholo ke maemo a lehodimo a naha ya rona.

Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala Ka Hare:

- 04 | Mebaraka ya poone – phephetso ho ditsebi le dihwai
- 07 | Lentswe le ikgethileng la kanenelo ho Grain SA
- 08 | Taolo ya dikotsi polasing ya hao

NGGONO JANE

O BUA TJENA...

“E mong le e mong wa rona o tlamehile ho sebeletsa ntlafatso ya hae, mme a abelane boikarabelo le batho bohle”. (Marie Curie).

Ena ke qotso ya Pula Imvula ena – na taba ena ha se nnete ha o sheba temo le ntshetsopele ya molemi? Hopola hore e mong le e mong o sebetsa a habile ntlafatsong ya hae (mabapi le mekgwa ya tlhahiso), hape o boetse o jara boikarabelo ho ‘batho bohle’ ka ha ke molemi ya fepang ‘batho bohle’. Re lehlolonolo hakaakang re le dihwai ha e le mona re etsa phapang bophelong ba batho lefatseng lohle. Eka re ke ke ra lebala le ka mohla hore dihwai di fepa le ho apesa ‘batho bohle’.

Hangata Hlakola e atisa ho ba kgwedi e kgu-tsitseng polasing e hlalising dipeo tsa sejothollo le dipeo tsa ole hobane ha ho se seng seo motho a ka se etsang ho feta mona ha e se feela ho emela peo ho tswela pele le ho butswa. Le ha ho le jwalo, hona ho fapana le polasing ya diserele tsa mariha moo balemi ba itokisetsang sejothollo se hlalimang. Ho bao ba phomotseng le ho emela sejothollo ho butswa, ena ke nako e ntle ya ho sheba masimo le ho lemoha tseo o di entseng hantle, le tseo mohlomong o ka di ntlafatsang selemong se hlalimang. Palo ya dimela e bile jwang? Na ho bonahala matshwao a kgaello ya menontsha? Ke mahola afeng a leng teng? O rerile ho a laola jwang?

Mabapi le dijothollo tsa lehlubula, phepele le tlhoko di na le sekgahla se seholo thekong ya dijothollo tsa hao – ha dijothollo di le ngata, theko e ka nna ya ba tlase. Ka baka lena, ho bohlokwa ho fumana keletso e ntle ho e mong eo o ka mo tshelang mabapi le mmara ka wa sejothollo sa hao – Ka mehla ke ntho e ntle ho kena konterakeng ya karolo e nngwe ya sejothollo sa hao hore ha eba theko e theoha haholo o se ke wa iphumana o le mathateng a ditjhelete moo o sitwang ho boloka sejothollo sa hao. Hopola hore ka mehla o tshwanetse ho fumana motho eo o ka mo tshelang – ha se bohle bao e leng metswalle ya sebele!

Grain SA e tla be e tshwere dikopano tsa mabatowa kgweding ena – Ha eba o kgona, leka ka matla ho ba teng dikopanong tsena hobane ho tsona o tla fumana ditaba tsa bohlokwa, mme o ka nna wa kgethwa ho ba moromuwa sebokeng sa Grain SA se tshwarwang Bothaville bekeng ya pele ya Hlakubele selemo le selemo.

Ke tshela hore o fumane dipula tse ntle le hore o ntse o itokisetsa kotulo e ntle! Kgotso! 🌱

Tjhebokakaretso e kgutshwanyane diporeising tsa poone ya selehae

Hore re utlwisise hantle tse boletsweng mona hodimo, maqalong a 2014 diporeisi tsa poone mona Afrika Borwa di bile hodimo haholo ka baka la takatso e eketsehileng ya ho reka ha dinaha tse kang Mexico, Zimbabwe, Taiwan le Japan. Ho phaella mona, takatso e neng e sa lebellwa e bile teng e tswang Zimbabwe, e leng ho entseng hore thomello ya Afrika Borwa ho ya dinaheng tse ka ntle e be ditoneng tse 240 000. Ho bohlokwa ho ela hloko hore nakong eno maemo a lehodimo a tlaemete a ne a lebelletswe hore a tla kganna diporeisi tsa poone, empa hona ho ile ha hloiswa ke takatso e neng e sa lebellwa ya ho reka hammoho le thepa e tlase, e ngata, ya sehla.

Le ha ho le jwalo, mane kgweding ya Motsheanong 2014 diporeisi tsa poone di ile tsa theoha haholo ka baka la kगतello e eketsehileng ya kotulo. Hape selemo sa mmara ka 2014/15 se bile le pokello e kgolo ya sejothollo e lekanyetswang ditoneng tse 14,3 tsa dimilione, e leng e ileng ya tswela pele ho hatella diporeisi tsa poone. Ho feta mona, Afrika Borwa e bile le tlhoko e nyane ho tswa mebarakeng ya tiwaelo ya thomello ka ntle, e leng ho bakileng ho theoha ha diporeisi tsa poone. Dintlha tsena re tshela hore di tobokeditse hanyane se etsahalang mebarakeng ya poone.

Ha re sheba pele selemong sa 2015, Komiti ya Tekanyetso ya Sejothollo (*Crop Estimate Committee*) e lebelletse hore dibaka tsa ho jalwa ha poone tsa Afrika Borwa di tla fokotseha hanyane ka 3,3% selemo le selemo, ho ya dimilione tse 2,6 million tsa dihekthara. Ho feta mona, nakong yohle ya Pudukwana 2014 ka kakaretso maemo a tlaemete a bile matle ho phatlalla le naha. Ha eba maemo ana a ntse a tswela pele jwalo naha e ka nna ya eba

“ *Dihwai di kgothalletswa ka nako tsohle ho buisana le sehlopha sa Tshebeletso ya Indasteri ya Grain SA mabapi le keletso ka maemo a mmara.*

le monyetla o motle wa ho fumana sejothollo se setle. Le ha ho le jwalo, ho bohlokwa ho ela hloko hore Provenseng ya Mpumalanga, sejothollo sa poone se tla siuwa ke nako ka baka la ho jala ho diehileng, ho bakileng ke maemo a ommeng a lehodimo mane kgweding ya Mphalane 2014. Ha re nka hore maemo a tla dula a ntse a le matle, diporeisi tsa poone ya Afrika Borwa di lebelletswe hore di tla nne di be tlasenyana, e leng moo ho tla lebellwa kगतello ya tlatsetso ka baka la diporeisi tse tlase tsa *Chicago Board of Trade (CBOT)* ho latela rekoto ya morao ya sejothollo sa United States.

Ka mora mona, dihwai di kgothalletswa ka nako tsohle ho buisana le sehlopha sa Tshebeletso ya Indasteri ya Grain SA mabapi le keletso ka maemo a mmara. Tshebeletso ya Indasteri ya Grain SA e boetse e romella di-SMS ho bahlahisi moo e bontshang ho fetofetoha ha letsatsi le letsatsi ha diporeisi tsa dijothollo le tsa peo ya ole hammoho le maikutlo a mmara a hlalising hoseng le thapama. 🌱

Ditaba tsena re di kumelwa ke Wandile Sihlobo, Moikonomi wa Grain SA. Ho fumana lesedi le batsi romella e-meile ho wandile.sihlobo@grainsa.co.za.

Dibolayalehola tsa ha poone e se e metse

Le ngolong le fetileng re ile ra bua ka dinnete tse akaretsang tsa lenaneo le kopanetsweng la taolo ya dikokwanyana mekgweng e fapaneng ya ho phetholwa ha mobu e kenyelletsang ho phetholwa ho phethahetseng ha mobu le minimum tillage (ho honyane) kapa ho phetholwa ha paballo ya mobu.

Taolo ya mahola e etswa ha sejothollo se se se metse le ho hlaha tshingwaneng ya peo. Lenaneo la taolo e tjena ya mahola le tlamehile ho hlophiswa nako e telele pele sehla sa ho jala se fihla, mme le be karolo ya lenaneo lohle la taolo ya lehola. Mekgwa e sebediswang e ka nna ya kenyelletsa ho phetholwa ha mobu ka motjhine pakeng tsa mela hammoho le dikhemikhale tse sebediswang meleng kapa ho fafatswa ho phethahetseng ho akaretsang dimela le mela.

Kgetho ya mekgwa o motle mosebetsing wa hao e boela e thatafatswa ke mefuta ya mabase-tere a peo ya poone e kgonang ho lwantshana le lehola hammoho le dikokwanyana kapa mabase-tere a tlhaho a tlwaelehleng, a kgethilweng a poone. Mefuta ya peo ya poone e kgahlanong le lehola e bat eng ka baka la gene kapa di-gene tse tswang dimeleng tse fapaneng kapa dikarolwana tse nyane tse itseng tse sebediswang ho hlahisa kgonahalo e batlahalang dimeleng tsa poone, e leng ya ho lwantshana le lehola le dikokwanyana.

Taolo ya mahola e etswa ha sejothollo se se se metse le ho hlaha tshingwaneng ya peo. Lenaneo la taolo e tjena ya mahola le tlamehile ho hlophiswa nako e telele pele sehla sa ho jala se fihla, mme le be karolo ya lenaneo lohle la taolo ya lehola.

Mefuta ya peo ya poone e seng e hlahisitswe, e leng kgahlanong le mefuta e fapaneng ya dibolayalehola ke poone ya mofuta wa IMI e kgonang ho mamella dibolayalehola tsa imidazolinone le sulphonamide. Poone ya mofuta wa GR e entswe hore e kgone ho amohela tshebediso ya ka hodima mobu ya glufosinate. Poone ya RR yona e dumella tshebediso ya mofuta wa glyphosate ka ho otloloha pooneng e ntseng e hola.

Motho o tshwanetse ho sheba ka hloko hore na mefuta ya peo e tlwaelehleng kapa e lwantshang le lehola ke e loketseng lenaneo la hao la taolo ya lehola na. Shebisisa ka ihlo le ntjhotjho, mme o etse qeto hore na ho tla ba teng paballo ya nako e telele ya ditjeho peong, dikhemikhale, mafureng a diesel le makgetlong a fapaneng ao ho tla fetwa ho ona saekeleng ya tlhahiso ya poone.

Balemi ba banyane ba ka nna ba fumana ho le boima haholo ho fetohela mekgweng wa *minimum tillage* mabapi le ho reka diplantere tse nepahetseng hammoho le disebediswa tsa sejwalejwale tsa ho fafatsa.

Dibolayalehola tse fumanehang tsa ha poone e se e metse

Ka mehla hopola hore ha ho lenaneo la ho bolaya lehola le loketseng maemo ohle a temo. Ho sebedisa mekgwa o le mong wa lenaneo selemo le selemo ho ya ho ile ho ka kgannela mathateng a mabe haholo twantshong ya lehola. Mabatoweng a mang mahola a se a ikentse kgo-kanyanaphiri kgahlanong le dibolayalehola tsa sehlopha sa triazine.

Tshebetso e matla ya lenaneo la hao la ho fafatsa e tla tshwaetswa ke maemo a tikoloho, sekgahla se sebediswang, mekgwa ya tshebediso hammoho le ho nama le ho kenella ha tlhaselo ya mahola a lokelang ho laolwa.

Ho teng bonyane metswako e 110 e fapaneng ya dikhemikhale tse matla tse bolayang mahola, e leng e sebedisang khemikhale e le nngwe kapa metswako wa 2,4 -D amine, nicosulfuron, atrazine, iodoflurofen, isoxaflutole, metolachlor, bromoxynil, acetochlor le e meng e mengata. Lenaneo lena le legkutshwanyane le bontsha hore molemi o tshwanetse ho tseba le ho hlwaya mahola a mo tshwenyang haholo e le hore ho tsejwe ho hlophiswa lenaneo le tla mo lokela ho ipapisitswe le morekisi wa hae wa dibolayalehola le dipeo hammoho le baeletsi ba ka amehang tabeng ena. Nnete ke hore ho teng metswako e balwang ka dikete, e leng e seng e entswe le ho etswa diphuthelwana, le diphuthelwana tse tsamayang mmoho. Tseno tsohle ke tse teng tse sebediswang mekgweng wa sejwalejwale wa ho phethola mobu kapa wa paballo ya mobu.

Dibolayalehola tsa "burn down" di teng hammoho le tsa ha peo e se e metse tse sebediswang ho bolaya mahola ka ho a tjhesa mahlaku, ho thibela ho hola ha ona, ho a sotha, ho sweufatsa dikarolo tsa semela hammoho le taolo ya mahola le majwang a lehlaku le sephara.

Ela hloko hore khemikhale ka nngwe kapa motswakoo ka mong o tlamehile ho sebediswa ho ya ka tataiso e ikgethileng ho ya ka mohato wa kgolo ya semela sa poone ho shebilwe ka ihlo le ntjhotjho hore lehola le se le le mohatong ofe. Mofuta wa mobu le bongata ba letsopa mobung ke ntho e tla ama bongata ba dikhemikhale tse sebediswang.

Mokgweng wa paballo wa temo bongata ba mohwang o leng hodima mobu bo tla supa hore tshebetso ya lenaneo la ho fafatsa ha peo e se e metse le bile jwang

Taba ya mehlape

Ha eba mosebetsi wa hao wa temo e le wa makgulo le masimo a dijothollo a bapileng, ela hloko hore mafafatsane a ho fafatsa a ka tloleng makgulong a diphoofole a ka nna a baka tjhefo diphoofole. Mohlala, Nako ya ho emisa le kgothaletso ya sebolayalehola se sebadiswang haholo jwalo ka glyfosate ke matsatsi a 50, mme gramoxone e sebediswang pooneng ke "o se ke wa fudisa", mme mabapi le dijo tsa diphoofole ke "O se ke wa fepa".

Qetelo

Wena molemi ela hloko ka mefuta ya dikhemikhale tse loketseng lenaneo la hao la tlhahiso, mme o hlokomela ho sebedisa ka tekano e nepahetseng hore o kgone ho laola ditshenyehelo bothateng bona hammoho le ho dula o ntse o hopola tlhoko ya ho tshireletsa tikoloho ya rona ka ho qoba tshebediso e fetang tekano ya dikhemikhale. Etsa sena o ntse o sa lebele meloko ya balemi ba nako e tlang.

Ditaba tsena re di kumelwa ke molemi ya seng a beile meja fatshe.

MEBARAKA YA POONE

- phephetso ho ditsebi le dihwai

Sheba dihlooho tse latelang tse hlalhelletseng dikoranteng selemong sa 2014:

- Afrika Borwa e ikemiseditse poone e ngata ka ho fetisisa dilemong tse 33!
- Kotulo e phahameng haholo e bontshitse ha ditheko tsa dijo tsa sehlooho tsa letsatsi le letsatsi tsa naha di bile tlase dikgweding tse tharo tse fetileng...
- Ditheko tse tlase ha se taba e monate ho mang kapa mang, haholoholo ho dihwai tse seng tlasa konteraka e tshireletsang ditheko tsa tsona!
- Dihwai tsa Afrika Borwa di ile tsa lokela ho ba le nako e ngatanyana ya ho laola ditheko tsa dijothollo ka ho tshireletsa tlhahiso ya tsona.

Tlhahiso ya poone Afrika Borwa e eketsehile haholo dilemong tse leshome tse fetileng, mme ba Bureau ya Leano la Diyo le Temo ba re tshakamelole ena e bonahala eka e tla dula e le jwalo dilemong tse mmalwa tse tlang.

Se lekanngwang ke hona moleming wa poone ke kगतello e eketsehileng ya ho tsepamisa maikutlo tabeng ya hore poone ha e tloha polasing e mmarakwa jwang, hobaneng, neng le hokae – nnete ke hore karabo ha e bonolo! The-

ko ya poone ha e a tsitsa, mme e ka ameha ha bonolo (ya phahama kapa ya theoha) nakong ya dibeke – ka nako tse ding ho tloha le tsatsing le itseng ho ya ho le latelang. Ho mmaraka poone ya hao ke phephetso, empa dihwai di tshwanetse ho beha leihlo ditshekamelong tsa ditheko le ho ithuta ho etsa diqeto tse nepahetseng tsa hore poone e ka rekiswa neng – le hoja ditheko di ka nna tsa phahama hang ha o qeta ho rekisa poone ya hao. Ho bohlokwa ho kgotsofalla mabaka a hore hobaneng o entse qeto ya ho rekisa poone ya hao jwalo ka ha o entse.

Senotlolo sa katleho ke ho dula o ena le tsebo letsatsi le letsatsi, le ho ithuta ho ditsebi tse sebetsanang le mebaraka letsatsi le letsatsi. Sehwei se seng le se seng se tshwanetse ho ba le puisano e bulehileng le moreki. Ha se monyetla oo sehwei ka seng se nang le ona, empa lekunutu le leng la mmaraka o atlehileng ke ho ba le bolokolohi ba ho rekisa ha feela o entse qeto ya hore nako ke e nepanehetseng – eseng ha motho e mong (ya o thusang ka tjehelete) a o etsetsa qeto ya hore jwale o tlamehile ho rekisa poone ya hao!

Dibaka tsa sehlooho moo poone eo re e hlalhisang e sebediswang ho tsona ke: 1) ho jewa

ke batho; 2) ho fepa diphoofolo; 3) tlhahisong ya mafura (*bio-fuel*); le 4) setatjheng se sebediswang dithong tse fapaneng tsa lelapa tse kang jwala ba biri, syraba, pholishe, glue, enke, ferefe/pente, ditlolo le aspirin.

Nnete eo re shebaneng le yona ke ya hore ho nnile ha eba le phokotseho e kgolo ya poone e sitsweng, e jewang ke batho. Beng ba malwala a manyane dibakeng tsa mahaeng ba na le bothata ba ho iphedisa hobane dihwai tse ngata di kgetha ho mmaraka poone ya tsona dikoporing tse kgolo, hore di fumane tjehelete ho ena le ho bokella mekotlakotla ya poone e lokelang ho silwa kgwedi le kgwedi, le ho ba kenyetsa tjehelete kgwedi le kgwedi, ebe hona ho etsahala qetellong ya nako ya selemo. Ho feta mona, boemo ba ditaba hona jwale ke hore mmuso o thibetse tsebediso ya poone tlhahisong ya mafura a bio-ethanol, e leng ho bolelang hore menyetla ya mmaraka hajwale ke e kwetsweng. Ka lehlohonolo, dihwai tsa indasteri ya mehla-pe di sa ntse di sebedisa poone ya rona, mme tsebediso ena e bonahala e eketseha.

Dihwai tsa poone Afrika Borwa di tadingwa haholo e le tse ka sehloohong lefatsheng. Le hoja ho ntse ho le teng diphephetso tse ntseng

Tlhaloso ya ditefello tsa tse kenang

Ka bokgutshwanyane, ditefello tsa tse kenang ke tsa thepa efe le efe e kenang ka hara naha. Ke lekgetho kapa tefello ya ho kena ha thepa eo moromellwa a tshwanelang ho e lefa mabapi le thepa e tswang ka ntle, eo jwale e kenang ka hara naha ya habo. Lekgetho lena le fapana ho ya ka sehlahiswa le hore ke tshireletso ke e kae eo mmuso o fanang ka yona mabapi le sehlahiswa se tshwanang le seo naha ya rona e ntseng e se hlahisa. Hangata ho teng thulano ya ditabatabelo. Ka hoo, dipuisano tse matla di teng tse mabapi le hore makgetho ana a tshwanetse ho ema jwang. Mohlala, dihwai tsa selehae ha di thahaselle poone e kenang ka hara naha hobane hona ho baka kgatello diporeising tsa bona. Ka baka lena, dihwai di rata hore makgetho a phahame haholo ka moo ho kgonahalang ka teng hore thomello ya poone e tswang ka ntle ho naha e be taba e boima, e sa thahasellweng. Empa ka lehlakoreng le leng, bahlahisi ba dikgoho, matata le tse ding ba batlang ho reka poone e tlase haholo ka poreisi ba thabela makgetho a tlase a tse romellwang di tswa ka ntle hore ba kgone ho romellwa poone e tswang ka ntle, e tlase haholo ka theko. Lekgetho la poone ya selehae e romellwang e etswa ka ntle e bile mahala ha esale ho tloha ka 2006.

di eketseha, re dula re hlahisa kgafetsa ditone tse ngata ho feta tseo re ka di sebedisang. Tshebediso ya rona ya selemo e mane ditoneng

tse 9 ha tlhahiso yona e le kaekae pakeng tsa ditone tse 12 - 14 tsa dimilione, le teng ho itshetlehlilwe ka sehla.

Ho feta mona, Afrika Borwa e tshwanetse ho dula e fumana mebaraka ya ho romella poone ka ntle ho naha. Ha eba poone e hlahiswang mona e dula e feta tekano, jwale mona ho sebe-tsa molao wa tlhaho wa phepele-le-tlhoko, mme tlhahiso e fetang tekano e tla qetella e bakile hore ditheko tsa poone tsa selehae di theohe. Ka baka lena, dihwai di tshwanetse ho dula di beile leihlo tabeng ya ho kena ka hara naha ha poone e tlase ka theko (eo hangata e leng ya boleng bo tlase). Dihwai di ka ipiletsa lekgethong la poone e kenang e etswa dinaheng tse ka ntle hore le phahamiswe e le hore ho tshireletswe tlhahiso ya poone ya naha ya rona kgahlanong le ditheko tse ntseng di putlama ha dinaha tse ding di ena le tlhahiso e fetang tekano ya poone ya tsona, mme di leka ho fumana monyetla wa mmara-ka ka hara Afrika Borwa. (Ke ka baka lena, rona dihwai re lefang mekgatlo e kang ya Grain SA ho beha leihlo le ho re buella le ho re lwanela).

Kgang ya hore mmuso o tlamehile ho fumanela batho ba ona dijo tse tlase ka theko e kgahlanong le mohopolo wa hore poloheko ya dijo ya nako e telele ke taba e tla phethahala feela ha dihwai tsa selehae di leka ho tiisa hore dikgwebo tsa tsona di tiile kgahlanong le mebaraka e sa tsitsang, e sa tshireletsehang. Ho ba le bonnete, ha eba ho ka ba le tsietsi ya dijo, dinaha tseo tse ka ntle di tla itshwarelletsa ka tlhahiso ya tsona ya dijo – mme mona re tla shebana le tsietsi e kgolo polokehong ya dijo tsa setjhaba sa rona ha eba dihwai tsa mona lapeng di sa ka tsa matlafatswa ho hlahisa dijo ka katleho mabapi le mebaraka ya rona ya selehae!

Dihwai tse ngata tsa poone di isa sehlahiswa sa tsona disiung le dikoporasing tse hau-fiufi. Mona ke moo poone e amohelwang ha eba e omme ka mogwa o kgotsafatsang, mme

le sampole e hlwekile. Kotulo e tla kereitwa le ho bolokwa e baballehile disiung, mme ho tloha mona e tla rekiswa mebarakeng ya selehae kapa ya matjhaba. Sehwai se tshwanetse ho tiisa hore sejothollo se omme nakong eo se iswang sesiung, ho seng jwalo se tla tshwanela ho lefa tjelete e nngwe ka hodimo hore sejothollo se omiswe diomising tsa dijothollo ka ha manejara wa sesiu a ke ke a etsa phoso ya ho boloka poone e mongobo haholo, e nang le hlobo, e ka nngang ya jala bolwetse sesiung.

Nnete ena e ntse e sebetse ka mokgwa o tjena le sampoleng e hlwekileng. Dihwai di tshwanetse ho ba sedi haholo ka boleng ba sejothollo se iswang sesiung; ho seng jwalo ho tla kenyelletswa ditjeho tse ding hore thepa e omiswe.

Re ntse re eketsa ho itshetleha tabeng ya ho fumana mebaraka ya matjhaba ya poone ya rona; mme ka baka lena, re tshwanetse ho bula mahlo ho hlahisa sejothollo sa boleng bo phahameng se tla hohela mebaraka eo. Dihwai di tshwanetse ho tseba seo mmara-ka o se batlang, mohlala, ho teng tlhoko ya poone eo e seng ya GM (*non-GM maize*), mme tsebo ya tlhoko ena e ka nna ya kgothaletsa sehwai se bonang monyetla ona ho sheba monyetla wa mmara-ka wa mofuta ona. Bahwebi ba dijothollo bao mosebetse wa bona e leng ho hweba ka sejothollo le tse ding tsa temo phapanetsanong ya tsa bokamoso (*JSE*) le bona ba bohlokwa haholo ho mmarakweng ho atlehleng ha sejothollo sa motho. Tikoloho ena ya kgwebo ke e ikgethileng haholo, mme e tla shebisiswa ka botebo lengolong la rona la ka moso. 🌱

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jenny Mathews, mophehisi ho tsa Pula Imvula. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho jenjonmat@gmail.com.

Pula Imvula's Quote of the Month

"Each of us must work for his own improvement and at the same time share a general responsibility for all humanity"

~ Marie Curie

TLELAEMETE

– ntlafatsa tshebetso ka ho boloka direkoto

Re e bona thebesheneng, re e bala dikoranteng, phetoho ya tlelaemete e se e fihlile. Ha ho thuse letho ho iphaphanyetsa nnete e re shebileng ya hore re phela matsatsing a sekgahla se matla sa maemo a tlelaemete. Le hona jwale ha ke ntse ke ngola ditaba tsena, mahareng a lehlabula ke apere jase e kgolo jwalo ka hoja ke thapama ya mariha. Phetoho maemong a lehodimo le a tlelaemete e na le tshwaetso e kgolo ho dihwai le temo ka kakaretso.

Ho se ho profetilwe hore dihwai di tla tshwanela ho etsa phapang matsatsing a ho jala e le hore di kgone ho kgema mmoho le tlelaemete e ntseng e fetoha. Hore na ho etsahala eng, nnete ke hore re tshwanetse ho tiisa hore temo ya rona e dumellana le se etsahalang sepakapakeng sa rona. Dipaterone tsa maemo a lehodimo di dula di fetoha, mme ka baka lena, re tshwanetse ho ema ka maoto le ho utlwisisa hore dipaterone tsena di fetoha jwang le hore hobaneng di fetoha. Ho sehwei, mokgwa o motle ka ho fetisisa wa ho kgema mmoho le diphetoho tsena selemo le selemo ke ho ipolokela direkoto tsa diphetoho tsa maemo a lehodimo. Ka boiteko bona, re ka fihlella melemo e mengata mapolasing a rona.

Mokgwa wa ho boloka direkoto hantle

Direkoto tsa maemo a lehodimo ha di a tshwanela ho ngolwa ka mora lebokose la sakarete, empa di ngolwe ka nepo khomphutheng kapa bukeng e nepahetseng ya ho boloka direkoto. Sepheo sa ho boloka direkoto tsa maemo a lehodimo ke ho di sheba hape le ho hlopholla ditshekamelo le dipaterone.

Ho metha pula, mohato o motle ke ho ba le ditekanyo tsa pula ho ya ka ho phatlalla ha tso-

na polasing. Sepheo mona ke ho ba le palohare e ntle ya pula eo o e fumanang. O tla makala ha o lemoha ka moo ho metha (*measurements*) ho tla fapana ka teng nakong e kgutshwane. Etsa bonnete hore gauge ha e sitiswe ke letho le kang difate kapa meaho, le hore gauge e tlamelletswe karolong e hodimo ya thupa e telele, eseng tlasenyana ka ha karolwana ya thupa e hlahelletseng ka ntle e tla thibela pula. Ka nako tsohle ngola rekoto ya letsatsi ya pula eo o e fumanang hobane o ka nna wa lebala ho ngola ha o sa etse tjena. Pula ya nako ya kgwedi e ka nna ya ngolwa ka mokgwa wa kerafo (*graph*), e leng ho etsang hore ho be bonolo ho sheba ditshekamelo le dipaterone. Ho boetse hape ho molemo ho rekota maemo a lehodimo a sa tlwaelehang, a kang sefako kapa lehlwa kapa ketsahalo e kang difefo tse kotsi, meya e matla haholo kapa merwallo e ka bang teng tikolohong ya hao.

“*Phetoho maemong a lehodimo le a tlelaemete e na le tshwaetso e kgolo ho dihwai le temo ka kakaretso.*”

Maemo a lehodimo polasing ya hao a ka nna a fapana papisong le a baahisani le hoja le ntse le le sebakeng sa tlelaemete e le nngwe. Moahisani wa ka ka mehla o bonahala a fumana dimilimitara tse tlase tsa pula ka palo papisong le nna, mme hona ho etsa hore ke dumele hore ke ka baka la phapano e nyane ka baka la bophahamo (*altitude*) hammoho le leralla le lehlo polasing ya ka, e leng ka baka la kgohlano ya maru

Location	JANUARY			FEBRUARY		
	Date	Temperature Min	Max	Rain	Temperature Min	Max
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						

e etsang hore ke fumane pula e ngatanyana ho feta ya moahisani. Hona e mpa e le kgopolotaba, empa ka ho boloka rekoto ya ka ya pula ke ile ka kgona ho hlopholla dintlha tseo ke di ngotseng, mme ka kgona ho ipopela kgopolotaba ya ka.

Ka ho beha leihlo direktong tsa maemo a lehodimo re kgona ho rala mesebetsi ya temo ka mokgwa o hlwahlwa haholo. Re ka beha matsatsi a ho jala ho ya ka direkoto tsa rona, e leng ao re ka reng a tla nepahala e le dinako tse ntle tsa ho jala, mongobo e le o lekaneng. Ho totobetse hore maemo a lehodimo ha se a ka profetwang ka nepo, empa ka mehla re tla kgona ho ba le setshwantsho sa hore ho tla etsahala eng. Bokgoni bona ke molemo oo rona re le dihwai re tshwanetseng ho itshwarelletska ka ona – ka hoo, qala kajeno ka buka ya hao ya ho ngola direkoto tsa maemo a lehodimo! Mosotho wa kgale o re, kwekwe ya morao e toha le sepolo! 🌧️

Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews, Kgau Tsamaisong ya tsa Tikoloho. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Anna Mutloane o bile teng Letsatsing la Mokete wa kabo ya dikgau ka Mphalane 2014, mme a fumana sertifiikeiti sa ho amohelwa sehlopheng sa 1 000 Ton club.

Lentswe le ikgethileng la kanenelo ho Grain SA

Nna ke sehwaai sa mosadi lebatoweng la Lichtenburg, Provenseng ya North West. Ke inehetse sehlopheng sa baena ba dihwai dihlang tsa 2011 - 2012 moo ke ileng ka qala ka dikgomo ke thuswa ke letsibolo la ka, Morapedi. Lebitso la khamphane ya ka ke Pinnacle Agricultural Holdings. Kgwebo e ile ya hola e le moo ho nontshwang mehlape vallefontein moo re bokelletseeng tjhelete ya ho simolla ka temo ya dijothollo.

Nakong ya sehla sa 2012 - 2013, re ile ra hira dihekthara tse 340 tsa mobu o kopanetsweng wa setjhaba motsaneng wa mahae wa Kaalpan le Driehoek. Sehla sena se ile sa hlaselwa ke komello, mme tlhahiso e bile mpe naholo.

wa Kaalpan le Driehoek. Sehla sena se ile sa hlaselwa ke komello, mme tlhahiso e bile mpe naholo.

Ka 2013 - 2014 ha re a ka ra lahlehelwa ke tshupo, ra hira dihekthara tse ding tse 1 100 tsa mobu o kopanetsweng wa setjhaba moo re ileng ra jala dihekthara tse 700 tsa soneblomo le tse 400 tsa poone. Sehla sena e bile se setle ka ho fetisisa, tlhahiso e bile e ntle, e tswileng matsoho. Ke ka hoo, Kgau ya Kgauta ya Ditone tse 1 000. Morapedi o nnile a ba teng ka nako tsohle, le ho hlokomela hore tsohle di a kgonahala. O sebeditse, moshanyana ka! Re ne re tshuswa ke moholwane wa hae, Motsamai.

Sepheo sa sehloho mona ke ho opela ba Grain SA mahofi ka tshetso e ntle ya bona nakong ya dihla tse pedi, ka tataiso ya bona, ka dikopano tsa sehlopha sa Boithuto, moo Du Toit (o reneketswa ka la Thabo lebatoweng lena) a ileng a kenya letsoho naholo, ka mokgwa o babatsehang, ka ho abelana tsebo le ditaba tsa bohlokwa le rona ka hohle ka moo a neng a kgona ka teng. Grain SA, ka ho kgethela Thabo boemong bona, e bile lehlohonolo le lehloho ruri. Ke letlotlo la sebele le moemedi e motle wa Grain SA. Re rata ho opela Thabo le mongodi wa hae, Lebo, mahofi ka boinehelo ba bona, tjheseho ya bona le boitelo ba bona, tseo re di boneng ho bona nakong yohle ya sehla.

Ba heso, le sebeditse senna, le emetse Grain SA ka mokgwa o motle, o ikgethileng!

Ka la 31st Tshitwe 2013, ke ile ka letsetsa Thabo mohala hoseng ha ke lemoha hore ke na le bothata ka plantere ya ka. Na o tseba taba ya mohlolo? Thabo (Du Toit) o tlile ka ho panya ha leihlo masimong a ka, a nthusa. Nahana feela hore e bile letsatsi le etelang pele la ho thwasa ha selemo se setjha! Ke rata ho hlahisa teboho le kananelo ya ka ka tshetso eo a e bontshitseng, eseng nna feela, empa le ho dihwai kaofela tseo ke sebetsang le tsona. Monna o sebetsa jwalo, Thabo! Mosebetsi wa hao ke o tswileng matsoho!

Mosadi o tshwara thipa ka bohaleng. Katlehong ya mokgatlo ona re na le mosadi ya matla, ya kgothetseng, ya bitswang Mme Jane. Ke rata ho o leboha naholo! Tshwara jwalo, Mme! Tshwara lebone, le nne le tuke!

Ho basebetsi kaofela ba Grain SA, re le leboha naholo ka mekutu eo le e bontshitseng temong. Ruri le etsa phapang e kgolo bophelong ba batho le naheng ena e ntle. Ho modulasetulo le ditho tsa phethahatso le Mokgatlo kaofela wa Grain SA, re leboha ha sekete ka tlhophiso ya lona ya mokete o matla wa kabo ya dikgau. Hona ke pontsho ya hore katleho ya dihwai tsohle tsa SA e dipelong tsa lona, yona katleho ena eo e leng mokokotlo wa dihwai lefatsheng. Kamohelo ya rona, ho fumana maroko, dijo, tsohle e bile tse ikgethileng!

Ke le rolela katiba, ba heso! Le fela le le Grain SA e ntle ka ho fetisisa. Tshwarang lebone, le nne le tuke ho ya ho ile!

Nanikis

Lengolo lena la kananelo ke le ngotsweng ke Metsatsile Anna Mutloane, (la reneketso ke Nanikis lefatsheng lohle). Anna o ahile Lichtenburg, Provenseng ya North West.

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
▶ 08600 47246 ◀
▶ Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
▶ 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
▶ 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks
▶ 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEHA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu le Seqhotsa.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPHELE

Danie van den Berg
Foreisetata (Bloemfontein)
▶ 071 675 5497 ◀ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)
▶ 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombathi

Mpumalanga (Nelspruit)
▶ 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 013 755 4575 ◀ Nonhlanhla Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
▶ 072 736 7219 ◀ naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

KwaZulu-Natal (Vryheid)
▶ 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 034 980 1455 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
▶ 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
▶ 076 674 0915 ◀ lawrence@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 047 531 0619 ◀ Cwayita Mpotyi

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)
▶ 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 012 816 8057 ◀ Melercia Kotze

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
▶ 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Vusi Ngesi

Eastern Cape (Maclear)
▶ 079 034 4843 ◀ vusi@grainsa.co.za
▶ Ofisi: 012 816 8070 ◀ Sally Constable

Taolo ya dikotsi polasing ya hao

Tabeng ya pele, kotsi ke eng? Kotsi ke kgonahalo ya ketsahalo e sa bonelweng pele, e ithahelang lesumatha e sa rerwa, eo eseng ya tlhaho, e sa tlwaelehang, e ka bakang tahlehelu ya mofuta o itseng.

Ho ikgopotsa – hopola hore o le sehwei o tshwarahane le ho hlalisa le ho mmara dikhahiswa tsa temo ka sepheo sa ho atleha ditjheleteng.

Jwale temo le dikotsi di amana jwang? Hang ha o qala ka tlhahiso ya sehlahiswa sefe kapa sefe sa temo o hle o tsebe hore o shebane le dikotsi tse ka etsahalang. Nakong ya tlhahiso, diketsahalo tse ngata di ka ba teng tse kang maemo a sa tlwaelehang a tlaelamete (komello, dikgohola, sefako, serame se matla) hammoho le dikotsi tse ding tse kang mello ya ho tjha ha dithota le ho qhoma ha malwetse a dimela le ha dikokwanyana. Le nakong ya mosebetsi wa ho mmara, diketsahalo di ka nna tsa eba teng tse ka senyang mosebetsi oo le/ kapa tsa beha diporeisi ka mosing. Hape o ka nna wa shebana le boitshwara bo seng botle bo kang ba ho ngala mosebetsi ha basebetsi ba hao.

Diketsahalo tsa mofuta ona ke tsona tse fokotsang tjhelete e kenang le/kapa mathata a ho tsitsa ha tjhelete e kenang. Ka hoo, hona ho ama katleho ya kgwebo ya hao. Nnete ke hore ha ho kgwebo e angwang ha bonolo ke dikotsi jwalo ka ena ya temo. Ka baka lena, ho bohlokwa ruri hore kgwebo ya temo e tsamaiswe ka mokgwa o tla fokotsa bonyane diketsahalo tse ithahelang lesumatha. Leka ho nahana ka seo o tla se etsa ha eba morwallo wa metsi o ka ba teng, kapa thota e tjhang, kapa ho qhoma ha dikokwanyana, kapa komello hore o kgone ho ema o le malala-a-laotswe nako e sa le teng. Hape leka ho rera le ho kenya tshebetsong mehato ya ho fokotsa sekgahla sa dikotsi.

Molemong wa Lengolo lena, a re ke re tsepamiseng maikutlo tlhahisong ya dijohollo. Nka etsa eng ho fokotsa dikotsi le hoja nke ke ka kgona ho di laola?

Taba ya pele, bohle re tseba mantswe a reng: "Qala ka ho etsa dintho tsa motheho ka nepo". Ka tlwaelo, eng kapa eng eo o e etsang temong, e etse ka nepo ka moo o kgonang ka teng. Lokisa masimo a hao ka nepo, jala ho ya ka botebo bo nepahetseng le ho ya ka palo e nepahetseng ya dimela, etsa taolo e nepahetseng ya mahola le dikokwanyana. Ka ho etsa dintho tsa motheho ka nepo o tla

kgona ho thibela sekgahla sa dikotsi tsa ho ropoha ha malwetse le dikokwanyana le yona komello. Dimela tse phetseng hantle di kgona ho mamella dikotsi tsena tse ka ropohang.

Etsa sohle seo o ka se kgonang ho fokotsa sekgahla sa dikotsi. Etsa methakala kapa dithibelamollo (*fire breaks*) tse hlokalang hore bonyane o iphe monyetla wa ho lwantshana le mello ya hlaha e ka hlahang e sa lebellwa. Lokisa diforo tsa metsi le methakala ho nolofatsa morwallo o ithahelang o sa lebellwa, lokisa mekoti, mme o etse bonnete hore metsi a tswang mebileng a se ke a kgelohela masimong a hao.

Taba ya bohlokwa ka ho fetisisa ha eba ha kgonahala – arola kgwebo ya hao hore e be mesebetsi e mengata e fapaneng, empa o nne o ele hloko bokgoni ba mosebetsi wa bomanejara. Taba ya ho arola mesebetsi e bolela hore mesebetsi ya temo ha se e kotsing e le nngwe e tshwanang. Arola dijohollo tsa hao ho ya ka dinako tse fapaneng tsa kgolo le hore ha se tse tshabang komello ka ho lekana. Arola ka ho hlalisa dikhahiswa tse ding tse tla wela tsa nasetso le/kapa tshireletso e akaretsang ya inshoreense. Ho kengwa ha mesebetsi wa mehlape ho tla thusa haholo phokotsong ya dikotsi. Ha mesebetsi ena e ntse e arohana, le tsona dikotsi ho tla nne ho kopanwe le tsona.

Hape arola maqheka a hao a ho mmara e le mokgwa wa ho sebensana le bohlole ba dikotsi tsa ditheko. Re ka re leka ho mmara se seng le se seng sa dikhahiswa/dijohollo tsa hao ho ya ka mekgwa e fapaneng – ho a kgonahala haholoholo ha eba o ka eketsa boleng ka mokgwa o itseng karolong e nngwe ya dikhahiswa tsa motheho. Kgotsofalla palohare e ntle ya poreisi ho ena le ho lelekisa poreisi e hodimodimo moo o tla qetella o fumana poreisi e tlatsetlase.

Ka hoo, ka ho sebedisa ka nepo mehato eo o ka e nkang – mesebetsi ya tlhahiso, diforo tsa metsi, methakala, dithibelamollo – ka ho arola mesebetsi ya hao le ho mmara dikhahiswa tsa hao kaofela o tla be o lwanne ya kgumamela ho fokotsa sekgahla se sebe sa dikotsi.

Mosotho o re, "Ha e nye bolokwe kaofela!"

Ditaba tsena re di kumelwa ke Marius Greyling, mophehisi ho tsa Pula Imvula. Ho fumana lesedi le batsi romella e-meile ho mariusg@mcgacc.co.za.